

Kodėl vystyklėliuose jo kiaulės nesurijo: Balcerio Wilkowskio laiškas sūnui (1584)

Eleonora Buožytė

Lietuvių literatūros katedra
Literatūros ir kultūros tyrimų institutas
Vilniaus universitetas
El. paštas e.buozyte@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje pateikiamas Lenkų brolių bendruomenės nario Balcerio Wilkowskio laiško (parašytas 1583 m.) sūnui Kasparui vertimas ir analizė. Kasparas Wilkowskis (XVI a. antra pusė–XVII a. pr.) – didiko Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio (1549–1616) gydytojas, polemikas ir vertėjas. Tekstas pirmą kartą kaip priedas išspausdintas Jano Niemojewskio (1526–1598) traktate „Irodymas, kad Popiežiaus Romos Bažnyčia yra nei apaštalinė, nei šventa, nei viena, nei visuotinė“ (*Vkazanie iż Kosciol Rzymiski Papiieski nie iest apostolski ani swięty, ani ieden, ani powszechny, Kraków, 1584*). Balceris, sužinojęs, kad jo sūnus, nuo vaikystės auklėtas pagal Lenkų brolių išpažįjamą doktriną, perėjo į Romos katalikų tikėjimą, parašo jausmingą laišką, kuriame ir gražiuoju, ir grasinimais kviečia Kasparą grįžti į „tikrąjį“ kelią. Egodokumentas liudija ne tik asmeninę vieno žmogaus, bet ir visos tikinčiųjų bendruomenės reakciją į bendruomenės nario apostazę, atspindi Lenkų brolių tikėjimo postulatus. Tai vertingas šaltinis tiriant Wilkowskių biografijas, Reformacijos ir Kontreformacijos sandūros socialinę, religinę situacijas.

Esminiai žodžiai: Kasparas Wilkowskis, Balceris Wilkowskis, Lenkijos broliai, egodokumentika, konversija.

Why Have the Swines not Devoured Him in His Swaddling Clothes? A Letter to His Son, Sent by Balcer Wilkowski (1584)

Summary. This paper gives a translation and analysis of the letter (1583) written by Balcer Wilkowski, a member of the Polish Brethren, to his son Kaspar, who was the physician of Mikołaj Krzysztof Radziwiłł the Orphan (1549–1616), as well as a renowned translator and polemist. In 1583, Kaspar Wilkowski left the Polish Brethren in Lublin and departed for Vilnius, where he published his *Przyczyny nawrocenia do wiary powszechney od sekt nowokrzeczeńców samosateńskich* (“The Causes for the Conversion to the Universal Faith from the Samosatene Anabaptist Sects,” Vilnius, 1583). Contained in two volumes, this book provides an explanation for his turn to the Catholic Church. The same year, his father Balcer Wilkowski, in all probability without seeing the son’s book, wrote him a letter, asking Kaspar to return to the “true faith.” The letter was first published in 1584, as an annex to Jan Niemojewski’s (1526–1598) *Vkazanie iż Kosciol Rzymiski Papiieski nie iest apostolski ani swięty, ani ieden, ani powszechny* (“An Argument that the Roman Church is neither Apostolic, nor Holy, nor One, nor Universal,” Kraków, 1584). Using passages from the Scripture, Balcer warns his son that his turn to Catholicism will only end in his personal perdition. This egodocument demonstrates not only Balcer’s personal reaction to the apostasy of his son, but the reaction of the whole Polish Brethren in Lublin likewise. It proves to be a valuable historical source for the Wilkowski biographies and the studies of the Community, including their religious beliefs.

Keywords: Kasparas Wilkowskis, Balcer Wilkowski, Polish Brethren, egodocumentary, apostasy.

1583 m. Kasparas Wilkowskis pasitraukė iš Lenkijos brolių bendruomenės ir priėmė Romos katalikų Bažnyčios tikėjimą. Nedidelė, aršiai kritikuojama ir nesutarimų tarpusavyje varginama radikalioji protestantų atšaka į tokį bendruomenės nario poelgį reagavo jautriai ir atsimetimą priėmė kaip išdavystę. Keli bendruomenės nariai išspausdino teologinius darbus, siekdami viešai atremti Wilkowskio konversijos apologiją „Priežastys sugrižimo visuotinėn tikybon iš atskalūniškų naujakrikštų sektų“ (*Przyczyny nawrocenia do wiary powszechney od sekt nowokrzczęńcow samosateńskich*, Vilnius, 1583; toliau – „Priežastys“) ir apginti Lenkijos brolių tikėjimą. Viename iš šių darbų – Jano Niemojewskio traktate „Įrodymas, kad Popiežiaus Romos Bažnyčia yra nei apaštalinė, nei šventa, nei viena, nei visuotinė“ (*Vkazanie iż Kosciół Rzymiski Papieski nie iest apostolski ani swięty, ani ieden, ani powszechny*, Kraków, 1584) – kaip priedas įtrauktas ir Kasparo tėvo Balcerio Wilkowskio laiškas. Epistolinis egodokumentas liudija ne tik asmeninę, bet ir visos tikinčiųjų bendruomenės reakciją į įvykusią konversiją. Tai paskutinis tėvo bandymas grąžinti sūnų į tikrąjį kelią, perspėjant dėl pasekmių, kurios Kasparą lydės priėmus neteisingą sprendimą.

Nuo XX a. išaugęs domėjimasis Kasparu Wilkowskiu įgauna pagreitį – publikuojama vis daugiau su jo asmenybe ir darbais susijusių tyrimų. Vis dėlto nemažai šios asmenybės biografijos faktų yra arba nežinomi (pvz., gimimo ar mirties data) arba atkartojami iš jo paties tekstų (pvz., studijos Vokietijoje, kelionė į Italiją) ir kruopštesnė biografinė rekonstrukcija neatlikta. Lietuvos moksliniame diskurse abu Wilkowskiai aptariami tik epizodiškai (Gita Drungilienė, Darius Kuolys, Ingė Lukšaitė). Daugiau dėmesio skiria užsienio tyrėjai, kuriuos domina Kasparo konversija (Czesławas Hernas, Stanisławas Kotas), 1584 m. Edmundo Campiono SJ *Rationes decem* (1584) ir devocinio romano *Espill de la vida religiosa* (1589) vertimai (Clarinda E. Calma, Jolanta Gwioździk, Mirosława Hanusiewicz-Lavallee, Jolanta Rzegocka), tačiau atidesnė minėtų veikalų analizė, kiek žinoma šio straipsnio autorei, kol kas nėra atlikta. Reikia pripažinti, kad ir pati „paliktųjų“ tema nėra plačiai plėtojama – daug išsamiau ir dažniau gilinamasi į atsivertusiųjų istorijas iš jų perspektyvos. Tad straipsnyje siekiama pristatyti Balcerio Wilkowskio laiško sukūrimo kontekstą, aptarti jo turinį ir pateikti vertimą, galintį pasitarnauti tolesniems ne tik Wilkowskių, bet Reformacijos egodokumentikos, XVI a. antros pusės socialinės ir religinės situacijos Abiejų Tautų Respublikoje (toliau – ATR) tyrimams¹. Balcerio Wilkowskio laiškas išverstas remiantis Lecho Szczuckio ir Januszo Tazbиро sudarytoje antologijoje *Literatura ariańska w Polsce XVI wieku* (Warszawa, 1959) pateiktu nuorašu².

¹ Šis tekstas parašytas doktorantūros studijų dalyko „LDK Renesanso ir Baroko literatūra“ (konsultuojantys dėstytojai – doc. dr. Darius Kuolys ir doc. dr. Mintautas Čiurinkas) baigiamojo darbo pagrindu (apsiginta 2018 m.). Nuoširdžiai dėkoju vadovams už pastabas. Taip pat esu ypač dėkinga Irenai Katilieni ir Brigitai Speičytei, peržiūrėjusioms ir redagavusioms vertimą.

² *Literatura ariańska w Polsce XVI wieku: antologia*. Opracowali, wstępiem i przypisami opatrzyli Lech Szczucki, Janusz Tazbir. Warszawa, 1959, 461–471.

1. Lenkijos brolių bendruomenė Liubline: mediniais kardais ginkluoti radikalai

Liublinas XVI a. buvo ne tik politiškai svarbus ir ekonomiškai stiprus miestas, bet ir viena iš „pastogių“ visoje Europoje nesutarimų skaldomoms krikščionybės atšakoms. Reformacija Lenkijos karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK), garsėjusiose kaip *paradisus haereticorum*, tokių galingų aristokratų šeimų, kaip Radvilos, Myszkowskiai ir Ostrorógai, pagalba skilo į reformuotas Liuteronų, Bohemijos brolių ir Antitrinitorių, arba vadinamųjų arijonų³, bažnyčias⁴. Pastaroji, nors Czesława Miłoszo įvardyta „vienu žaviausių Europos istorijoje sąjūdžių“⁵, savo radikaliais postulatais to meto religinėms bendruomenėms teigiamo įspūdžio nedarė – idėjiniai lyderiai turėjo atremti ne tik teologinius argumentus, bet ir saugoti gyvybę⁶.

Oficialiu antitrinitorių pradininku šiuose kraštuose laikomas Petras Gonezijus (ca. 1530–1573), kuris 1556 m. sausį vykusiame Secemino sinode atmetė Atanazo tikėjimo išpažinimą, paneigė Trejybę ir Kristaus dieviškumą (Pociūtė 2008, 429; 2017, 134–155). Jo publikuotas neišlikęs veikalas „Apie Dievo sūnų žmogų Jėzų Kristų“ (*De Filio Dei homine Christo Iesu*, 1556) tapo dingstimi karaliui Žygimantui Augustui paskelbti Gonezijaus pažiūras eretiškomis. Teiginiai dėl radikalumo buvo viešai pasmerkti ir karštai ginčijami tiek Romos katalikų, tiek kitų protestantų bažnyčių. Tiesa, Gonezijus susilaukė ir palaikymo – jo mokymu sekę arijonai įsikūrė tokiuose klestinčiuose ATR miestuose kaip Vilnius, Krokua ir Liublinas⁷. Bendruomenėms augant ir stiprėjant, jos iš didžiųjų miestų buvo išvartotos, tačiau iškilo nauji arijonų centrai – Pinčuvus ir Rakuvas. 1562–1563 m. galutinai išsiskyrė požiūriai dėl Šventosios Trejybės dogmos, krikšto bei pasaulietinės valdžios ir Reformuotoji (Kalvinistų) bažnyčia skilo: 1565 m. dogmą pripažįstantieji tapo Didžiosios (*ecclesia maior*), o neigiantieji – Mažosios bažnyčios (*ecclesia minor*) nariais,

³ Radikaliosios krypties judėjimas pramintas arijonų vardu nuo 1560-ųjų, tačiau tai ne jų pačių, o oponentų suteiktas pavadinimas, siekiant sukurti paniekiančią konotaciją ir apkaltinti senovinės erezijos gaivinimu (Górski 1931, 599). Arijonizmas atsirado IV a. ir rėmėsi Aleksandrijos kunigo Arijaus skelbta Švč. Trejybės koncepcija, kuri neigė Jėzaus Kristaus dieviškumą. Nikėjos (325 m.) ir Konstantinopolio (381 m.) susirinkimai pasmerkė tokį mokymą kaip eretišką. Antitrinitorių istorija ir teologinės minties raida LDK: Lukšaitė, Ingė. 1980. *Radikalioji reformacijos kryptis Lietuvoje*. Vilnius: Mokslas; Lukšaitė, Ingė. 1999. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius: Baltos lankos, 308–320; Pociūtė, Dainora. 2008. *Maištininkų katedros: ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai*. Vilnius: Versus aureus; Pociūtė, Dainora. 2017. *Nematomos tikrovės šviesa: Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla; Kot, Stanisław. 1957. *Socinianism in Poland: the social and political ideas of the Polish Antitrinitarians in the sixteenth and seventeenth centuries*. Translated by Earl Morse Wilbur. Boston: Starr King Press, 1957; Balázs, Mihály. 2015. *Antitrinitarianism. A Companion to the Reformation in Central Europe*. Leiden, Boston: Brill Publishers, 171–194; Ogonowski, Zbigniew. 2015. *Socynianizm. Dzieje, poglądy, oddziaływanie*. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.

⁴ Daugirdas, Kęstutis. 2017. The Reformation in Poland-Lithuania as a European Networking Process. *Church History and Religious Culture* (97), 358.

⁵ Miłosz, Czesław. 1996. *Lenkų literatūros istorija*. Iš angl. k. vertė Kornelijus Platelis. Vilnius: Baltos lankos, 33.

⁶ Pvz., didelio atgarsio susilaukusi vieša Miguelio Serveto egzekucija 1553 m. (Pociūtė 2008, 434–437).

⁷ XVI a. antroje pusėje ATR įsitvirtina reformuotos bažnyčios: Didžiojoje Lenkijoje dominuoja liuteronai ir Moravijos broliai (*Unitas Fratrum*), Karališkoje Prūsijoje – liuteronai, nedidelės anabaptistų grupės ir kelios Bohemijos brolių bendruomenės, Mažojoje Lenkijoje ir LDK – evangelikai reformatai (Ptaszyński 2015, 57).

įsivardydami „krikščionimis“ ir Lenkijos arba Lietuvos broliais⁸. Ilgą laiką bendruomenės buvo susiskaldžiusios, teologiniu požiūriu nevienalytės, skirtumai priklausė nuo konkrečių asmenybių ir jų skleidžiamų idėjų⁹. Galiausiai bendruomenę suvienijo italų reformatorius Faustus Socinas (1539–1604), nuo 1585 m. tapęs judėjimo lyderiu ir sušvelninęs radikalius socialinius ir religinius postulatus. Vis dėlto antitrinitoriams sunkiai sekėsi atsilaikyti prieš sustiprėjusią Romos katalikų Bažnyčios poziciją – 1647 m. buvo viešai sudegintas jų tikėjimo išpažinimas, o 1658 m., apkaltinus bendradarbiavimu su švedais, paskelbtas antiarjoniškas įstatymas ir seimo sprendimu išpažįstantieji išvaryti iš Lenkijos ir LDK.

Kaip jau minėta, lenkų brolių bendruomenės religinė mintis iki-socinistiniu laikotarpiu buvo heterogeniška: Bažnyčios nariai ginčijosi ir nesutarė ne tik su kitų konfesijų išpažinėjais, bet ir tarpusavyje. Idėjiniu fortu tapo Liublinas, kur nuo septinto dešimtmečio atsikėlė pasaulietis Janas Niemojewskis (ca. 1529–1598) ir vienas iš ankstyvosios Vilniaus Bažnyčios lyderių Marcinas Czechowicas (ca. 1532–1613). Jie abu įdėjo daug pastangų vadovaudami broliams: kartu su Stanisławu Paklewskiu († 1567) įkūrė bažnyčią, su tuometinio Liublino mero Stanisławo Tęczyńskiego († 1561) pagalba – mokyklą¹⁰. Teologinę ir institucinę bendruomenės poziciją siekė sutvirtinti įvesdami privalomą krikštą panardinant – pakartotinis krikštas, Lenkijos brolių manymu, turėjo liudyti „apie atgimusį ir Kristaus mokymui visiškai ištikimą brolių“ (Pociūtė, 2017, 239). Svarbiausi tikėjimo postulatai išdėstyti 1574 m. Jerzy Szomano (1539–1591) sudarytame Lenkų brolių katekizme¹¹, o bendruomenės tikėjimo santrauką Czechowicas dialogų forma pateikė „Krikščionio pokalbiuose“ (*Rozmowy Chrystiańskie*, Kraków, 1575), atliko ir Naujojo Testamento (1572 ir 1594 m.¹²) vertimą. Romos katalikų Bažnyčia, reaguodama į augančią arjonų bendruomenę ir jos įtaką, Liubline įkurdino jėzuitus (1582), taip pat įsitraukusius į viešus disputus. Petras Skarga 1580 m. lapkričio 30 d. laiške tuometiniam Jėzuitų ordino generaliniam vikarui Oliveriui Manareo skundėsi, kad „ši Karalystės dalis taip yra erezijos – ypač arjonų ir anabaptistų – užkrėsta, kad praminta visų eretikų motina ir kloaka“¹³.

Nors, kaip minėta, nuomonės kai kuriais teologiniais klausimais išsiskyrė ir tarp pačių Lenkijos brolių, juos vienijo keli pagrindiniai aspektai. Visų pirma – ypatinga reikšmė teikiama Šventajam Raštui (ypač – Naujajam Testamentui). Biblija tampa *axis mundi* – kelta idėja, kad tikintysis privalo išmanyti Šventraščių ir gilintis į jį, pats skaityti, aiškinti

⁸ Apie Lietuvos brolius žr. Lukšaitė 1980, 23–32.

⁹ Šią mintį ne kartą yra išsakiusi Dainora Pociūtė, kalbėdama apie Reformacijos istoriją Lietuvoje ir Lenkijoje.

¹⁰ Calma, Clarinda E. 2014. Communicating Across Communities: Explicitation in Gaspar Wilkowski's Polish Translation of Edmund Campion's Rationes Decem. *Journal of Jesuit Studies* (1), 594.

¹¹ *Catechesis et Confessio fidei, coetus per Poloniam congregati in nomine Jesu Christi, Domini nostri crucifixi [et] resuscitati*. Kraków: Turobinus, 1574.

¹² *Nowy Testament to iest Wszystkie pisma nowego Przymierza z Greckiego języka na rzecz Polską wiernie y szczerze przelożone. Przydane iest rozne czytanie na brzegach ktore się w inszych księgach nayduie: y Reiestr na końcu*. A. Rodecki. Kraków, 1577; *Nowy Testament to iest Wszystkie pisma nowego Przymierza z Greckiego języka na rzecz Polską wiernie y szczerze przelożone*. A. Rodecki. Kraków, 1594.

¹³ Petras Skarga Oliveriui Manareo, 1580 m. lapkričio 30 d., Pultuskas. *Listy ks. Piotra Skargi T. J. z lat 1566–1610*. Podług autografów wydał i objaśnił Ks. Jan Sygński, T. J. Kraków. 1912, 134. „Pars illa Regni adeo est haeresibus, Arianis praecipue et Anabaptisticis infecta, ut matrix et sentina omnium haeticorum appelletur.“

be tarpininkų. Istorikas Stanisławas Kotas apibendrina, kad „Lenkų broliai atstovavo humanistinę reakciją į viduramžių teologiją, pagrįstą nekvestionuojamu nuolankumu autoritetams, ir atmetė ją kartu su visa tradicija. Jie išlaikė tikėjimą Šventraščiu teigdami, kad jame gali būti kažkas *supra rationem*, kas peržengia žmogiškąjį protą, tačiau niekas neturėtų būti priimta *contra rationem*. Žmogaus protas, *ratio recta atque integra*, yra žmogaus įrankis pažįstant Šventraščio substanciją“ (Kot, 1959, xxiv).

Bendruomenės teologai Kristų laikė ypač tobulo gyvenimo pavyzdžiu, iš kurio reikia mokytis tikros meilės, pamaldumo ir dievobaimingumo. Siūlyta absoliučios religinės laisvės idėja – žmogus turi mylėti kitą žmogų, nepaisydamas jo tikibinių skirtumų¹⁴.

Siekdami grįžti prie pirmųjų krikščionių paprastumo, antitrinitoriai siekė Bažnyčios ir valstybės atskyrimo, atsisakė dalyvauti kariniuose veiksmuose ir atmetė bet kokią smurto formą, net ir savigyną pavojaus atveju¹⁵. Vienas tokios idėjos įgyvendinimo pavyzdžių – Niemojewskio biografijoje. Kilęs iš turtingos bajorų giminės, jis atsisakė teisėjo pareigų, jo luomui pritrūkančių drabužių ir kardo, ženklusio jo kilmę, pardavė turtą, viską išdalijo, o duoną ėmė pelnytis rankų darbu (Lukšaitė, 1980, 39). Minima, kad Petras Gonezijas keliskart į viešus renginius atvyko prisitvirtinęs medinį kardą¹⁶. Pacifistinę idėją aktyviai palaikė ir Czechowicas: „Krikščionio pokalbiuose“ jis priešinėmąsi karinei tarnybai argumentuoja remdamasis tiek pirmųjų Bažnyčios tėvų, tiek ir jo amžininkų teologų ištraukomis, darydamas išvadą, kad bet kokio ginklo pakėlimas prieš kitą žmogų ar kare, ar dėl įstatymo, nepritinka evangeliniam krikščionių religijos tyrumui¹⁷. Buvo net keliamas klausimas, ar krikščionis gali turėti vergų, ar tokia žmogaus tarnystė galėjo būti tikroje krikščionių bendruomenėje, ar toks statusas nesikerta su tikra religija¹⁸. Šios radikalios socialinės ir teologinės idėjos, ankstyvasis racionalistinis Šventraščio aiškinimas turėjo stiprią įtaką vėlesniam europinių švietėjiškų idėjų plėtojimuisi Šventojoje Romos imperijoje, Nyderlanduose ir Anglijoje¹⁹.

2. Balcerio Wilkowskio pastangos susigrąžinti paklydusį sūnų

1583 m. balandžio 19 d., antradienį po Atvelykio, Balceris Wilkowskis pabaigė laišką sūnui Kasparui, kuriame atvirai leido suprasti, kad šiam nepakeitus savo sprendimo ir negrįžus į doros kelią – Lenkų brolių bendruomenę – vilties būti išganytam nebeliks. Tekstas po metų buvo išspausdintas Jano Niemojewskio teologiniame traktate „Irodymas,

¹⁴ Ypatingo atgarsio šia tema susilaukė Samuelio Przyppkowskio *Anonymi dissertatio de pace et concordia ecclesiae* (1628) ir Jano Crellijaus *Vindicia pro Religionis Libertate* (1637).

¹⁵ Apie Lenkijos brolių pacifizmo idėjas ir vykusią diskusiją žr. Brock, Peter. 1994. Dilemmas of a Socinian Pacifist in Seventeenth Century Poland. *Church History* 63, 190–200.

¹⁶ Faktą mini ne vienas šaltinis: Lukšaitė 1980, 10; Pociūtė 2017, 141.

¹⁷ Brock, Peter. 1992. Conscientious Objectors in the Polish Brethren Church, 1565–1605. *The Slavonic and East European Review* 70(4), 677.

¹⁸ Brock, Peter. 1998. Slave and Master in the Congregation of God: a debate over Serfdom among Antitrinitarians in the Grand Duchy of Lithuania, 1568. *The Polish Review* 43(1), 79.

¹⁹ Plačiau žr. Ogonowski, Zbigniew. 2015. *Socynianizm. Dzieje, poglądy, oddziaływanie*. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.

kad Popiežiaus Romos Bažnyčia yra nei apaštalinė, nei šventa, nei viena, nei visuotinė²⁰, skirtame atremti Kasparo Wilkowskio dviejų tomų veikalą „Priežastys“²¹.

Sprendimą viešai paskelbti asmeninės dramos sukūrėto tėvo kreipimąsi greičiausiai paskatino pats Niemojewskis ir kiti bendruomenės nariai. Laiško pradžioje Balceris prisipažįsta, kad meldė Viešpaties patarimo, ar reiktų kalbėtis su sūnumi, ir jam buvo atsakyta, tad „ne kūno, bet Pono Dievo patarimu savo kalba arba, veikiau, Dievo kalba į tave kreipiuosi“²². Pats laiško publikavimo faktas aiškiai rodo, kad siekta paveikti ne tik tikslinį adresatą, bet ir platesnę auditoriją, kuriai buvo skirtas Niemojewskio veikalas. Turbūt prie redakcijos prisidėjo knygos autorius ar kiti bendruomenės nariai (rankraštį papildė nuorodomis į Šventąjį Raštą, praplėtė teologinius argumentus), siekdami laišku dar labiau *docere, delectare et movere*.

Nors chronologiškai Balcerio tekstas išspausdintas jau pasirodžius Kasparo „Priežastims“, jis parašytas anksčiau – kaip minėta, tėvas laišką pasirašė 1583 m. balandį, o sūnus knygos dedikaciją Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Steponui Batorui – Visų Šventųjų dieną. Tad laiško turinys ir retorika atspindi tėvo reakciją į sūnaus apostazę, tačiau tekste nėra užuominų apie Kasparo viešą Romos katalikų Bažnyčios tikėjimo išpažinimą ir Lenkų brolių bendruomenės pasmerkimą.

2.1. Apostazė ir konversija

Kasparas Wilkowskis buvo talentingas ir pamaldus jaunuolis, į kurį daug vilčių dėjo tėvas ir Bažnyčios vyresnieji. Jis Vokietijoje studijavo mediciną²³ ir grįžęs netruko užsitarauti gero gydytojo vardą. Neturime išlikusių Kasparo ikikonversinių raštų, tad apie kildavusias abejones ir ilgus savigraužos metus žinome tik iš apologetinio-savirefleksinio dvitomio „Priežastys“. Wilkowskis pasakoja apie Italijoje jį ištikusią dvasinę krizę, kai saugumo sumetimais slepianč tikrąjį tikėjimo išpažinimą teko vaikščioti į Romos katalikų pamaldas²⁴. Grįždamas į Liubliną, Kasparas susipažino su Plocko, Pultusko ir Varšuvos kanauninku Začiusu Piekarskiu (1533–1597), kuris stipriai prisidėjo prie jaunuolio konversijos (Calma, 2014, 595). Manoma, kad svarbiausias religinis lūžis, paskatinęs

²⁰ Niemojewski, Jan. 1584. *Ukazanie, iż Kościół rzymski papieski nie jest apostolski, ani święty, ani ieden, ani powszechny Przytym odpowiedź na potwarzy doktora Wilkowskiego, którymi zbór Pana Chrystusow zelzyć i ohydzić chce, zmyślając sobie niesprawiedliwe przyczyny swego niepobożnego i nieporządnego odstania*. Kraków: Aleksy Rodecki. Tokią bibliografinę informaciją nurodo Lenkijos skaitmeninė biblioteka [polona.pl](https://polona.pl/item/vkazanie-iz-kościol-rzymski-papieski-nie-iest-apostolski-ani-święty-ani-ieden-ani,Njg5NjMxODM/>) [Prieiga per internetą: <<https://polona.pl/item/vkazanie-iz-kościol-rzymski-papieski-nie-iest-apostolski-ani-święty-ani-ieden-ani,Njg5NjMxODM/>>]. Atkreiptinas dėmesys į kartojamą klaidą, kad Jano Niemojewskio veikalas išspausdintas 1583 m. (pavyzdžiui, tokią datą pateikia *Literatura ariańska* sudarytojai).

²¹ Wilkowskis, Kasper. 1583. *Przyczyny nawrocenia do wiary powszechny od sekt nowokrzeńców samosatańskich Kaspara Wilkowskiego medyka lubelskiego*. Ks. 1–2. Wilno, 1583.

²² Wilkowskis, Balcer. 1959. List Balcera Wilkowskiego, ojca, do Kaspra Wilkowskiego, doktora, syna swego, do papieństwa przepadłego. *Literatura ariańska w Polsce XVI wieku: antologia*. Opracowali, wstępem i przypisami opatrzyli Lech Szczucki, Janusz Tazbir. Warszawa, 462.

²³ Kasparas „Priežastyse“ nurodo, kad studijavo Vokietijoje. Wotschke (1929, 235) mini jį tarp Frankfurto universiteto studentų 1564 m., tačiau tikslų duomenų, kur Wilkowskis įgijo išsilavinimą, rasti nepavyko.

²⁴ Pietrzyk, Zdzisław, Charles A. Séguenny. 1993. Les antitrinitaires du Royaume de Pologne et du Grand Duché de Lithuanie à Strasbourg dans les années 1538–1621. *Bulletin de la Société de l'Histoire du Protestantisme Français* 139, 236–237. Plačiau apie „Priežastyse“ atpasakojamą konversiją žr. Calma, Clarinda E. 2014. Communicating Across Communities: Explicitation in Gaspar Wilkowski's Polish Translation of Edmund Campion's *Rationes Decem*. *Journal of Jesuit Studies* 1, 595–598; Hernas 1999, 27–30.

Kasparo atsivertimą, įvyko 1581 m. pabaigoje, kai jis dalyvavo pagarsėjusiuose viešuose debatuose tarp jėzuitų ir Lenkijos brolių bendruomenės narių Liubline. Dvi dienas trukusiame susirinkime jėzuitai Stanisławas Warszewickis (ca. 1529–1591) bei Justas Rabas (1543–1612) ir minėti Czechowicas bei Niemojewskis sprendė Kristaus dieviškumo ir Romos katalikų Bažnyčios šventumo klausimus²⁵.

Galiausiai, 1583 m., kaip apibendrina Darius Kuolys (1992, 133), „siekdamas absoliučios, su pasauliu ir Dievu sutaikančios tikėjimo tiesos, vaduodamasis „iš desperacijos ir baimės“, K. Vilkauskis išsižada visų giminystės ir draugystės ryšių, atsisako buvusio dvasios vadovo arijono – „pono mielojo mano tėvo“ globos, nes „dalykas lieté sielą, taigi reikėjo visa, kas kliudė, šonan atidėti“. Tais pačiais metais Kasparas, reflektuodamas savo tikėjimo kelią, jį lygina su paklydusios avelės (*tanquam ovis perdita*)²⁶, kurią beribis Dievo gailestingumas „iš paklydimų tamsumų į tiesos šviesą, iš vienišos sektų dykumos į šventą Bažnyčios miestą parkvietė“²⁷ (Wilkowski 1583, 1). Wilkowskis rašo apie laimę, kurią jaučia atlikęs konversiją į Romos katalikų Bažnyčios tikėjimą, išsižadėjęs „netikrųjų“ mokymų, kurių buvo apsuptas. Visa Kasparo „Priežasčių“ knyga skirta brolijai, siekiant parodyti savo pavyzdį ir atkreipti dėmesį į neteisingą jų mokymą. Knygoje nupasakojama asmeninio religinio išgyvenimo istorija, atsivertimas, tačiau daug vietos skiriama bendruomenės doktrinos ir jos vadovų kritikai, ypač – neteisingam, nekruopščiam Šventojo Rašto vertimui, požiūriui į popiežių ir Jėzų Kristų. Kaip pastebėjo Clarinda E. Calma (2014, 598), tai, kas prasideda kaip asmeninė konversijos išpažintis, išauga į poleminių veikalų prieš Lenkų broliją.

Jaunasis Wilkowskis įsikuria Vilniuje, kur išspausdinamos jo „Priežastys“, priima pasiūlymą tarnauti Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio (1549–1616) dvaro gydytoju, eina spaustuvės vadovo pareigas ir verčia: Kasparo dėka 1584 m. Vilniuje lenkų kalba išėjo jėzuito Edmundo Campiono „Dešimt priežasčių“ (*Rationes decem*)²⁸, o 1589 m. Krokuvoje – devocinis romanas „Religinio gyvenimo veidrodis“ (*Espill de la vida religiosa*)²⁹.

²⁵ *Ibid.* Calma cit. iš: Załęski, Stanisław. 1905. *Jezuici w Polsce IV (I)*. Drukarnia W. L. Anczyca: Cracow, 339–340.

²⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad ši biblinė metafora tarp konvertitų yra gana dažna. Pvz., šv. Augustinas „Išpažini-muose“ ne kartą savo gyvenimo vingius ir paklydimus sieja su paklydusios avelės palyginimu (VIII, 3:6; XII, 15:21).

²⁷ „Posteaquam infinita misericordia Dei, qui neminem vult perire, sed magis venire ad cognitionem veritatis, me tanquam ovem perditam, imo vero hostem suae divinae maiestatis, a tenebris errorum ad lucem veritatis, a deserta sectarum solitudine, ad Ecclesiae sanctam civitatem revocavit, nefas esse putavi singulare Dei beneficium quo fruor, et pericula quibus liberatum me sentio, tacere.“

²⁸ Campion, Edmund. 1584. *Dziesięć mocnych dowodów iż adwersarze Kościoła Powszechnego w porządknej o wierze dysputacyjej upaść muszą*. Wilno: Druk. M. Ch. Radziwiłła. Žr.: Calma, Clarinda E. 2013. Piotr Skarga tłumaczem nowoczesnym? Polski i angielski przekład Rationes decem Edmunda Campiona – próba porównania. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica* 3, 237–244; Calma, Clarinda E. 2013. Edmund Campion's Rationes Decem: A Survey of Campion's Books in Polish Libraries. *Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education* 1(1), 79–90; Calma, Clarinda E., Jolanta Rzegocka. 2013. O nazywaniu rzeczy po imieniu: Wileńskie tłumaczenia dzieł Edmunda Campiona SJ. *Senoji Lietuvos literatūra*, 35–36 knyga. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 367–380; Calma, Clarinda E. 2014. Communicating Across Communities: Explication in Gaspar Wilkowsky's Polish Translation of Edmund Campion's Rationes Decem. *Journal of Jesuit Studies* (1), 589–606; Hanusiewicz-Lavallee, Mirosława. 2016. Recusant Prose in the Polish–Lithuanian Commonwealth at the Turn of the Sixteenth Century. *Publishing Subversive Texts in Elizabethan England and the Polish-Lithuanian Commonwealth*. Ed. by Teresa Bela, Clarinda Calma, Jolanta Rzegocka. Brill, 9–27.

²⁹ *Desiderosus abo Scieszka Do Milosci Bozey Y Do Doskonalosci Zywota Chrzescianskiego: Dialog dziwnie nabożny y ucieszny z Hiszpańskiego na Wloski, Francuski, Niemiecki, Niderlandski y Laciński język, a teraz na Polski nowo przelożony*. Kraków: Andrzej Piotrkowczyk, 1589. Žr. Gwioździk, Jolanta. 2011. „Desiderosus”, czyli o pobożnych staraniach księcia Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła. *Rocznik Biblioteki Narodowej* 41, 161–172.

Kasparo atsimetimas nuo Lenkų brolių ir konversija į Romos katalikų Bažnyčią buvo skaudus smūgis tiek šeimai, tiek visai bendruomenei. Istoriografijoje aptariami didelę reikšmę turėję religijos pakeitimai, pvz., LDK istoriografijoje žinomi iš kalvinistų šeimų kilę ir į Romos katalikų Bažnyčią perėję Mikalojus Lancicijus SJ (1574–1653), Juozapas Benjaminas Rutskis (ca. 1574–1637), iš stačiatikių į unitų bažnyčią perėjęs Meletijus Smotrickis (1577–1633), jau nekalbant apie kunigaikščio Radvilo Juodojo (1515–1565) sūnų konversiją, ypač sustiprinusią Romos katalikų Bažnyčios jėgas Lietuvoje. XVI–XVII a. paprastas šeimas skaldė religinė nesantarvė³⁰ – kiekvienai pusei skelbiant savo tikėjimo tikrumą, priešingos pasirinkimas buvo priimamas neigiamai. Pavyzdžiui, Ukmergės žemės teisėjas Paulius Daumantas-Siesickis (Paweł Dowmont-Siesicki, 1536–1606), XVI a. viduryje perėjęs į evangelikų reformatų tikėjimą, 1591–1603 m. rašytame dienoraštyje mini savo sūnų Aleksandrą, kuris pabėgo nuo jo ir po kelerių metų buvo išventintas į kunigus Rietave Žemaitijoje. Tėvas rašo, kad „jei tau, Viešpatie, [šitai] patinka, teikis palaiminti, jei netinka – teikis į nieką paversti“ (Gudmantas 2013, 273). Kaip pastebi šaltinį nagrinėjęs Kęstutis Gudmantas (2013, 274), sūnus mirė jaunas, todėl tėvas turbūt padarė išvadą, kad ano sprendimas nebuvo tinkamas ir testamente vaikams kartoja laikytis tikrojo – evangelinio – tikėjimo. Massimas Leone (2013, 62) yra rašęs, kad „religinė konversija kelia rimtą pavojų asmens socialiniam identitetui, ypač jei ji nutraukia priklausomybę tam tikrai religinei bendruomenei. <...> Tai, kas asmeniškai išgyvenama kaip dvasinis posūtkio taškas, dažnai socialiai stigmatizuojama kaip siaubinga išdavystės forma.“

Balceris laiške neslepia, kad yra nusivylęs, įskaudintas sūnaus poelgio ir jaučiasi išduotas. Visų pirma, tai atspindi kreipiniai – jis Kasparą vadina „nelaimėliu“ (*nędznik*), „vargšeliu“ (*nieboraczek*), „apgailėtina blusa“ (*nędzna pchła*), „apverktinu sūnumi“ (*opłakany syn*) ir net „pražuvusiu sūnumi“ (*syn stracony*). Senojoje lenkų literatūroje yra pavyzdžių, kai taip verčiamos Vulgatos *filius perditionis* eilutės, nurodančios į Judą (Jn 17,12)³¹. Tokie „stiprūs“ žodžiai, skirti sūnaus dėmesiui atkreipti, išduoda ne tik širdgėlą, bet ir provokaciją – manomai tikimasi, kad pravardės bus paneigtos.

Tėvas pradeda laišką primindamas, kad jo namuose ir brolių bendruomenėje sūnus gavo visus dvasinius turtus, visą mokymą ir pasiruošimą, turėjusį nuvesti į amžinąjį gyvenimą. Dar daugiau – Kasparas dirbo Dievo vynuogyne (*robileś w winnicy Pańskiejk*)³², ne tik skelbdamas Dievo tautai jo mokymą, bet taip pat išversdamas Dievo sprendimus³³ ir iškilmingai priimdamas tikėjimą pagal bendruomenės reikalavimus – pakrikštytas panardinant. Nors yra tikimybė, kad sūnaus ikikonversinė veikla tėvo laiške hiperbolizuojama, akivaizdu, kad Kasparas buvo aktyvus ir darbštus Lenkų brolių narys.

³⁰ Murray, Molly. 2009. *The Poetics of Conversion in Early Modern English Literature: Verse and Change from Donne to Dryden*. Cambridge University Press, 20–22.

³¹ Šv. Jeronimas Naujajame Testamente dvi vietas – Jn 17,12 ir 2 Tes 2,2 – išvertė žodžiais *filius perditionis*. Dorota Rojszczak-Robińska nurodo, kad tokiais žodžiais (*syn stracony*) yra vadinamas Judas „Pšemisilio pamąstymuose“ (*Rozmyślanie przemyskie*, ca. 1500) ir turi sąsają su „pražūties sūnaus“ vertimu (*syn stracenia*); žr. „O lotrze przeklęty, o zdrajca niewierny, o wilku chwatający“ – zwroty do postaci w rozmyślaniu przemyskim jako inny obszar tekstu. *Terminus*, 2010, XII, 23, 63–77.

³² Viešpaties vynuogynas – jis ir jo išrinktoji tauta (Iz 5,7). Atkreiptinas dėmesys, kad visos verstos Biblijos ištraukos priklauso Rubšio (ST) ir Kavaliausko (NT) vertimams (LVK (katalikų) leidimas, 1998 m.).

³³ Nepavyko rasti duomenų apie ikikonversinio laikotarpio vertimus.

Atkreipti dėmesį laiške verta ir į sąžinės kategoriją. Literatūros istorikė Dainora Pociūtė, aptarusi sąžinės „atsiradimą“ ankstyvojoje LDK literatūroje (Pociūtė 2008, 153–173), apibendrindama rašė, kad „XVI a. evangelikai visoje Europoje ypač aktualizavo sąžinės kategoriją, kurią, atmetę katalikiškąjį atgailos sakramentą, pavertė pagrindiniu ir nuolatos disciplinuojančiu tikinčiojo etikos imperatyvu“ (Pociūtė 2008, 163). Balcerio laiške taip pat pastebima švarios / nešvarios sąžinės paralelė: kalbėdamas apie mirtį jis tvirtina jos nebijęs, nes yra tikras, kad Viešpatyje užmigs „su švaria sąžine ir ne su apiplėštu, o sveiku tikėjimu“³⁴. Balceris perspėja sūnų, kad šiam gali nutikti priešingai – pasirinkęs klaidingą tikėjimą pelnys mirtį su neveltimi ir nešvaria sąžine. Paskutinėse eilutėse Balceris įspėja: „[P]riešingu atveju, jei tokios baisios klaidos (dėl jos turėtum eiti prieš savo paties sąžinę) neatitaisysi ir greitai [neatitaisysi], tada šis mano perspėjimas, prašymas ir raštas, ir pati tavo sąžinė, tą dieną prieš gyvųjų ir mirusiųjų teisėjo teismą liudys, ir nuteis tave kartu su mūsų Pono Jėzaus Kristaus gyvu žodžiu.“³⁵ Tad tėvui, kaip ir ankstyviesiems evangelikams, sąžinė yra paliudyti galintis teisingumas, vienijantis tiesos pažinimas, sąmoningas sekimas ja (Pociūtė 2008, 161).

Balceris laiške „racionalizuoja“ nustatydamas dvi pagrindines Kasparo perėjimo į Romos katalikų tikėjimą priežastis: Šėtono gundymą ir asmenines sūnaus ydas – puikybę ir gobšumą, – kurios leido jam būti suvedžiojamam. Puikybė krikščioniškame mokyje yra smerkiama kaip nuodėmė³⁶, Kasparo atveju pasireiškusi dideliu pasitikėjimu savimi tėvų ir mokytojų atžvilgiu („nederėjo didžiutis prieš geradarius ir tavo dvasiškuosius tėvus“³⁷). Tačiau už jo aroganciją daug blogiau tai, kad sūnus turįs „pernelyg godžią širdį pinigams bei greitam praturtėjimui“³⁸. Balceris pamokslauja, kad pats Kristus buvo neturtingas ir esant su juo lydi skurdas ir nepriteklis, tačiau gaunama daug svarbesnė – dangiškoji malonė. Kitoje laiško vietoje perspėjama, kad jei paliko juos tam, kad „kūną praturtintų, prisimink nelaimingąjį apaštalą Iskarijotą, kuris mūsų Poną išdavė ir pabėgo pas jo priešus, norėdamas iš jų pašalpa gauti ir praturtėti – į ką tas jo piktas troškimas pavirto, beigi ir jis pats su nešvaria sąžine nuodėmės atlygį, siaubingą mirtį patyrė“³⁹. Balceris pateikia aliuziją į Judą, kuris, išdavęs Jėzų ir supratęs, ką padarė, baigė gyvenimą savižudybe (Mt 27, 3–5). Tad tėvas perspėja sūnų, kad ir jam netektų gailėtis pasirinkus ne dangiškuosius, o žemiškuosius turtus, kurie prieš Dievą ir jo sūnų yra nieko verti. Turint omenyje, kad Lenkijos broliai siekė gyventi kaip pirmieji krikščionys ir iškėlė neturto reikšmę, Balcerio pastebėtas godumas gali būti interpretuojamas ir kaip viena iš bendrų Romos katalikų Bažnyčios ydų, kurią perima Kasparas, prie jos prisijungdamas. Tačiau, bent jau kol kas, negalima atmesti hipotezės, kad tėvas kaltina sūnų gobšumu ir dėl jo apsisprendimo vykti į Radvilos dvarą⁴⁰, prie kurio jis prisijungė. Pasiūlyta pozicija

³⁴ Wilkowski, *List*, 1959, 464.

³⁵ *Ibid.*, 471.

³⁶ „Kiekvienas, kuris save aukština, bus pažemintas, o kuris save žemina, bus išaukštintas“ (Lk 18,14).

³⁷ Wilkowski 1959, 469.

³⁸ Wilkowski. *List*. 1959, 469.

³⁹ *Ibid.*, 464.

⁴⁰ Už šią mintį esu dėkinga prof. Dainorai Pociūtei. Hipotezei pagrįsti reikalingi papildomi tyrimai, tačiau jai pasitvirtinus paaiškėtų Kasparo persikėlimo į Vilnių priežastys ir tai iš dalies galėtų paaiškinti tokią staigią konversiją.

kilmingojo svitoje Kasparui galėjo tapti stipriu akstinu išvykti iš gimtojo Liublino. Toks jo pasirinkimas iš esmės prieštarauja brolių gyvenimo būdai ir jų skleidžiamai žinia, tad turėjo tik dar labiau įskaudinti tėvą ir bendruomenės narius.

Dar vienas svarbus aspektas, kurį pabrėžia Balceris prašydamas sūnų rimtai susimąstyti, yra priminimas, kad Biblija moko, jog žmogui geriau išvis nebūti pažinus teisingojo kelio, negu jį atradus – nusigręžti. Antrajame Petro laiške mokoma, kad blogesni yra tie, kurie, „ištrūkę iš pasaulio purvyno Viešpaties ir Gelbėtojo Jėzaus Kristaus pažinimu“, atgal į jį sugrįžta: „Jiems būtų buvę geriau iš viso nepažinti teisumo kelio, negu, jį pažinus, nusigręžti nuo jiems duoto šventojo įsakymo. Jiems yra nutikę, kaip teisingai sako patarlė: Šuo sugrįžo prie savo vėmalo ir: „Išmaudyta kiaulė vėl voliojasi purvyne“ (2 Pt 2, 19). Iš dalies tai apibendrina vieną iš svarbiausių Balcerio perduodamų idėjų – Kasparas daro didelę nuodėmę todėl, kad jam buvo suteikta viskas, ko reikia būti bendrystėje su Dievu, atvertas kelias į išganymą ir pomirtinį gyvenimą, tačiau net ir tai pažinęs, suvokdamas, ką daro, renkasi visa palikti ir nusigręžti.

2.2. Kenčiančio tėvo rauda: belaukiant sūnaus palaidūno

Ypatinga laiško dalis yra kenčiančio tėvo rauda (*lament utrapionego ojca*): „O Galybių Pone, Izraelio Dieve, Dieve ir mano Pono Jėzaus Kristaus Tėve, mano gerasai bei tikrasai Dieve ir Tėve, jei aš su kitais neišverksiu iš tavęs šio prarasto sūnaus, kam neįsakei gimtuvei užsiverti, kad iš jos būtų negyvas išėjęs⁴¹ ir [taip] būtų laimingesnis. Kodėl vystyklėliuose jo kiaulės nesurijo – neturėčiau dėl jo tiek sielvartauti. Kodėl geriau jo jaunystėje nenužudei, kaip nužudei mano sūnų Mykolą, dėl kurio aš visiškai ramus ir tikiu, kad pamatysiu ir sutiksiu ten, garbingame ir palaimintame danguje. Kodėl jam save patį ir savo mylimiausią bei vienintelį Sūnų su dosniais dangiškaisiais amžinojo gyvenimo slėpinių turtais patikėjai, ar galėjai tai iš jo dėl jo nuopolio ir pražūties priartinimo atimti? Ak, koku kartėliu pavirto nelaimingas išteklius, kurį jam skyriau dėl mano Pono Dievo garbės. Ak, dabar norėčiau, kad būtų kiaules ganęs“ (Wilkowski 1959, 465).

Lamentas (lot. *lamentum* – aimana, dejonė) gali būti apibrėžiamas kaip laidotuvių apeigų dalis, arba daug plačiau – kaip svarbios netekties išraiška: „[A]smeninė ir bendra, pasaulietinė ir religinė, formali ir neformali: ji sujungia nuolankų susitaikymą ir piktą keiksmą arba įniršį, kuris siekia keršto.“⁴² Bent apraiškų galima rasti pačiuose įvairiausiuose kūriniuose: Biblijos Raudų knygoje, Tetidės skausmo dėl sūnaus aprašyme ar Jano Kochanowskio „Trėnuose“ (*Treny*, 1580) etc. Balcerio laiške lamento pradžia primena Psalmyno giesmę – kreipiamasi į Dievą, siekiant jį pašlovinti, tuo pačiu metu kaltinant dėl žlugusių vilčių ir skausmo, kurį suteikė Kasparas, pasukdamas neteisingu keliu⁴³. Griežtas tėvo tonas net neįpusėjęs laiško virsta pykčio ir nusivylimo protrūkiu – kreipęsis į savo Kūrėją, Balceris atsigręžia ir į sūnų klausdamas, kaip jis galėjo šitaip pa-

⁴¹ T. y., kad būtų gimęs negyvas.

⁴² Klinck, Anne L. 2010. Singing a Song of Sorrow: Tropes of Lament. *Laments for the Lost in Medieval Literature. Medieval Texts and Cultures of Northern Europe*. Ed. by Jane Tolmie, M. J. Toswell. Turnhout: Brepols Publishers, 1.

⁴³ Kaip pavyzdį žr. Ps 13; 22.

sielgti su savo motina Dievo bendruomene ir pačiu Viešpačiu. Retorinių klausimų lavina išduoda tėvo neveltį, tačiau jiems išsekus Balcerio tonas darosi švelnesnis: „Ak, mano apvertkinas sūnau, siaubingas tai dalykas pakliūti į gyvojo Dievo rankas⁴⁴. Dar turi laiko, turi valandėlę, ieškok Pono ir nesileisk šėtono su jo instrumentais suvedžiojamas.“⁴⁵

Apibendrinant laiško turinį, negalima nepastebėti paralelių su pirmąja vieno populiariausių Jėzaus duotų palyginimų apie sūnų palaidūną dalimi⁴⁶. Kaip nuolat pabrėžia Balceris, sūnus gavo savo turtą – tinkamą išsilavinimą, ir, svarbiausia, tikrojo tikėjimo pažinimą, tačiau, pasiėmęs palikimo dalį, apleido tėvo namus ir paliko bendruomenę. Dabar tėvas sūnų mato tarp kiaulių – Romos katalikų Bažnyčioje – ir stengiasi padaryti įtaką jo pasirinkimui. Baimindamasis, kad sūnus nepadarytų netinkamo sprendimo, jį ragina atsigręžti ir perspėja dėl galimų pasekmių – nors sūnus tikriausiai jau priėmęs galutinį sprendimą, tėvui atrodo, kad vilties dar yra.

XVI a. parabolės apie sūnų palaidūną reikšmė dar labiau išaugo, kai ir protestantai, ir katalikai pritaikė ją savo skelbiamai atgailos dogmai⁴⁷. Dėl savo universalumo ši parabolė amžiaus pradžioje vadinta „daugialypių veidrodžiu“, kurią taip paaiškino medievistas Pietras Delcornas (2017, 370): „[T]eologai ir egzegetai, taip pat kaip pamokslininkai ir dramaturgai, pritaikė skirtingas strategijas siekdami priderinti šią biblinę istoriją ir pavaizduoti „katalikišką“ arba „liuteronišką“ sūnų palaidūną. Palyginimas įrodė esąs tobula naratyvinė mašina, norint perteikti ne tik konkrečias doktrines ir moralines idėjas, bet taip pat gerai struktūruotą religinį identitetą.“

Būtų neteisinga tvirtinti, kad laiško tekste aliuzijos į parabolę yra konkrečios ir tikslinės – tokia mintis kyla greičiau asociatyviai. Tačiau, lyginant ir siekiant įvertinti abiejų Wilkowskių diskursus, į akis krinta juos siejančios Evangelijoje pagal Luką Jėzaus pasakojamos parabolės. Kaip minėta, Kasparas „Priežastyse“ savo konversiją labiau gretina su parabole apie paklydusią avelę, kurios Dievas ieško ir radęs brangina, nes „ir danguje bus daugiau džiaugsmo dėl vieno atsivertusio nusidėjėlio negu dėl devyniasdešimt devynių teisiųjų, kuriems nereikia atsiversti“ (Lk 15, 7). Balceris tapatinasi su sūnaus palaidūno tėvu – jis pasiruošęs atleisti ir linksmintis, tačiau sūnus privalo grįžti ir išpažinti, kad nusidėjo dangui ir jam. Nuodėmės pripažinimas leis „mirusiam ir vėl atgyti, žuvusiam atsirasti“ (Lk 15, 32). Atkreiptinas dėmesys, kad galimos aliuzijos į parabolę apie sūnų palaidūną atspindi ir Lenkų brolių postuluotą religijos laisvę ir atleidimą: tėvas neverčia grįžti jėga, nes toks poelgis būtų netikras ir apsimestinis – svarbus paties asmens *susimąstymo* veiksmas, vidinis noras, sprendimo priėmimas laisva valia ir sąžine.

Balcerio Wilkowskio laiškas įdomus ir aktualus keliais aspektais. Visų pirma, jis išskiria iš ATR egodokumentų kanono savo adresatu ir adresantu – Liublino Lenkų brolių bendruomenės narys kviečia grįžti į Vilnių persikėlusį ir Romos katalikų tikėjimą prieš-

⁴⁴ „Juk mes žinome, kas yra pasakęs: Mano kerštas, ir aš atsilyginsiu. Ir vėl: Viešpats teis savo tautą. Baisu pakliūti į gyvojo Dievo rankas!“ (Žyd 10, 30–31).

⁴⁵ Wilkowski 1959, 468.

⁴⁶ Vienas iš garsiausių, labiausiai interpretuojamų Jėzaus palyginimų yra apie sūnų palaidūną (žr. Lk 15, 11–32).

⁴⁷ Žr. Delcorno, Pietro. *In the Mirror of the Prodigal Son: The Pastoral Uses of a Biblical Narrative (c. 1200–1550)*. Brill, 2017.

musį sūnų. Konfesijos keitimas XVI–XVII a. nebuvo pavienis reiškinys, tačiau tekstas atskleidžia įvykio dramatiškumą. Bendruomenės nario atsiskyrimas ir viešas kito tikėjimo išpažinimas yra skaudus smūgis tikintiesiems, ypač jautriai paliečiantis artimuosius – tėvus, brolius, seseris, vaikus. Giliai tikinčio Balcerio pastangos sulaikyti sūnų nuo netinkamo, jo dvasinį gyvenimą pasmerkiančio, poelgio, išduoda puoselėjamą viltį sugražinti Kasparą į tikrąjį kelią.

Tekstas taip pat padeda geriau suprasti ir radikaliosios Reformacijos atšakos teologinę mintį, santykį su Šventuoju Raštu, svarbiausius postulatus. Kasparo Wilkowskio konversija susilaukė daug dėmesio dėl jo viešo išpažinimo, vėliau atliktų pamaldumų atliepančių darbų, tačiau tėvo laiškas ir visos bendruomenės reakcija atskleidžia šio įvykio įvairiapusiškumą.

Laiškas Balcerio Vilkauskio, tėvo, daktarui Kasparui Vilkauskiui, jo sūnui, pas popiežininkus papuolusiam, 1583

Susigėdusiu veidu, sielvartaujančioje širdyje ir dvasioje nuoširdžiai lenkdamasis, savo Pono ir Dievo nuolankiai prašau jo brangaus Sūnaus vardu kaip Tėvo, išklaudyti žadėjusio tuos, kurie su švaria sąžine tikėjimą juo atkakliai ir visiškai išlaikė⁴⁸. Ir prašau ne kaip rūstaus ir didingo teisėjo, kuris savo garbingus, teisingus ir didingus teismus valdo ir vykdo prieš tuos, kurie jo paties ir jo šventų nuosprendžių nepaiso. [O] kad jis savo geraširdiška ir išmintinga šventa dvasia mane pamokytų, ką tau, nelaimėli, turėčiau savo raštu išsakyti, nes mano sutrešusiam kailyje ne juokais virė kova – ar reikia man tau ką nors rašyti, ar ne. Viena vertus, tėviška širdis kūne liepė, kad nesiliaučiau tavęs meile siekti. Kita vertus, uoli pagarba Ponui Dievui ir tarp priešų kilniai išaukštinta jo mylimo Sūnaus karalystė (kurią, kaip girdėjau, drįsai lengvabūdiškai paniekinti) mane stabdė ir lenkė dirvonu tave užleisti, taip kaip tu nerūpestingai palikai dirvonuoti garbę mano Pono Dievo ir karaliaus mano, Pono Jėzaus Kristaus (kuriam juk esi savo ranką atidavęs)⁴⁹.

Tačiau savo Poną Dievą karštai meldamas, kad neduotų tavęs šėtonui, į kurio žabangus įpuolei, galutinai suryti, meldžiau ir to, ar lieps man ką nors tau, sūnui pražuvėliui, išsakyti. Ir kadangi pajutau jo Šventosios Dvasios paskatą nuo verksmo perkreiptas savo lūpas į tave praverti – taigi, ne kūno, bet Pono Dievo patarimu savo kalba arba, veikiau, Dievo kalba į tave kreipiuosi, tau primindamas bei prašydamas, kad lengvai neapeitum mano kalbų ir įspėjimų, nes ne mane, žemiškąjį tėvą, bet aną tėvą, kuris yra danguje,

⁴⁸ „Ten jie stiprino mokinių dvasią bei ragino juos išlaikyti tikėjimą ir sakė: „Per daugelį vargų mes turime įeiti į Dievo karalystę“ (Apd 14, 22); „Šituos pamokymus aš perduodu tau, sūnau Timotiejau, pagal ankstesnes pranašystes apie tave, kad, jų stiprinamas, kovotum gerą kovą, išlaikytum tikėjimą ir gerą sąžinę“ (1 Tim 1, 18–19).

⁴⁹ Nuoroda į Ozėjo knygoje esantį raginimą atmesti stabus (Oz 10, 1112), taip pat palyginimas apie sėjėją (Mt 13, 4–46; Mk 4, 1–20; Lk 8, 4–15).

mano asmenyje lengvabūdiškai pažemintum ir paniekintum savo nuopuoliui ir pražūčiai, – ko tau, vargšeli, nelinkėčiau. Man davė žinią ir skaudžią naujieną apie tave į mano namelius atnešė, kad tu išsigynęs bei palikęs savo motiną, Pono bendruomenę⁵⁰, kurioje nuo vaikystės buvai lavintas ir auklėtas. Ten pažinai patį Dievą ir vienintelį Tėvą bei Kūrėją visų dalykų, nuo šito priklauso tasai amžinasis gyvenimas. Pažinai ir jo mylimą pasiuntinį, Jėzų Kristų, jo paties mylimiausią Sūnų, kurį dėl mūsų pasiuntė ir atidavė, kuriame ir su kuriuo mums viską atleido. Pažinai per Jėzų Kristų ir tikrąjį kelią į amžinąjį gyvenimą⁵¹. Pažinai dangaus karalystės slėpinius, kurie yra uždengti nuo šio pasaulio ir nuo visų pasibjaurėtinų stabmeldžių⁵². Pažinai ramybę su Dievu, kuri yra mums dovanota Jėzuje Kristuje – mūsų ramybėje, kurios nė vienas nedorėlis neturi. *Non est pax impiis*⁵³. Pažinai visus neapsakomus anei išreiškiamus dangiškus, dvasinius, išganingus turtus Jėzuje Kristuje⁵⁴, mus praturtinančius, kuriems šitas niekingas, netikėjimo nusiaubtas ir dievotumui apakęs pasaulis, su savo turtais ir sutrešusiais lobiais (su kuriais ir patys veikia pražus), Poną tikinčiajam niekada negalės prilygti⁵⁵. Šiomis ir kitomis dvasinėmis gėrybėmis praturtintas, garbinai dėl jų savo Poną Dievą, liudijai tai prieš daugelį žmonių ir turėdamas tau patikėtus šių dangiškujų turtų talentus dirbai Pono vynuogyne⁵⁶. Ir dar daugiau – Dievo tautai aiškinai ir skelbei Dievo ištarmes, pats jomis įsitikinęs: tą paliudijai *solemniter*⁵⁷ atlikęs išpažinimą prieš šventą Pono bendruomenę. Ir iškart, savo tikėjimą ir viltis užtikrindamas bei sutvirtindamas, atidavei ranką Ponui Jėzui Kristui, mūsų sielų Ganytojui, amžinajam Ganytojui, tikrajam ir neklystančiajam Vedliui į amžinąjį gyvenimą ir tai [padarei] per šventą panardinimą⁵⁸. Dėl viso to anuomet danguje buvo didis džiaugsmas Pono angelams, paguoda ir linksmybė Pono bendruomenei, ypač vargšei tavo motinai, [o] ir man pačiam nepaprastai širdis apsaldo ir atsigavo.

Dabar girdžiu, kad tave velnias – toji gudri, sena gyvatė – viską tau išplėšė – ir jei jau taip [atsitiko], tuomet anasai džiaugsmas šventiesiems angelams, Pono bendruomenei ir mums, taviesiems tėvams, pavirs į didelį liūdesį ir rūpestį, o tau – į pražūtį. Ir tada, kai man atnešė tokią didelę, bjaurią ir siaubingą naujieną, taip buvau dvasioje sukrėstas, ūmios širdgėlos pagautas ir surakintas, kad krėsle sėdėdamas (su tuo Eliu⁵⁹) vos į aną pasaulį nenukeliavau. Ir taip buvo pridėta liepsnos prie tos ugnies, kuria pats Ponas

⁵⁰ T. y. Lenkų brolių bendruomenė.

⁵¹ „Atpildas už nuodėmę – mirtis, o Dievo malonės dovana – amžinasis gyvenimas mūsų Viešpatyje Kristuje Jėzuje“ (Rom 6, 23); „Jėzus jam sako: „Aš esu kelias, tiesa ir gyvenimas. Niekas nenuėina pas Tėvą kitaip, kaip tik per mane“ (Jn 14, 6).

⁵² „Jeigu mūsų Evangelija tebėra paslėpta, tai ji paslėpta vien tik einantiems į pražūtį“ (2 Kor 4, 3).

⁵³ „Nedorėliai ramybės neturės“ (Iz 48, 22).

⁵⁴ [Kristuje] „slypi visi išminties ir pažinimo lobiai“ (Kol 2, 3).

⁵⁵ „Šio pasaulio turtuoliams įsakyk, kad nesididžiuotų ir nesudėtų vilčių į nepatikimus turtus, bet viltųsi Dievu, kuris apšėtai visko mums teikia mūsų džiaugsmui. Tegul jie daro gera, lobsta gerais darbais, esti dosnūs, dalijasi su kitais. Šitaip jie pasidės gerus pamatus ateičiai, kad pasiektų tikrąjį gyvenimą“ (1 Tim 6, 17–19); „Nekraukite sau lobių žemėje, kur kandys ir rūdys ėda, kur vagys įsilaužia ir vagia. Verčiau kraukitės lobį danguje, kur nei kandys, nei rūdys neėda, kur vagys neįsilaužia ir nevagia, nes kur tavo lobis, ten ir tavo širdis“ (Mt 6, 19–21).

⁵⁶ Nuoroda į Evangelijoje pagal Matą aprašytą palyginimą apie talentus (Mt 25, 14–30).

⁵⁷ „Iškilingai“ (*lot.*).

⁵⁸ T. y. krikštą.

⁵⁹ Nuoroda į ST pasakojimą apie Elį ir jam nepaklūsius sūnus (1 Sam 4, 12–18).

Dievas karštoje sielvarto krosnyje teisingai už nuodėmes mane visokeriopai bando ir baudžia (ir to būtų per akis)⁶⁰. Visgi ta nauja ugnis iš anos graudžios naujienos apie tave taip mane pervėrė, tarsi ugningos strėlės⁶¹ į manąją širdį susmigo. Iš visų kančių šita man pati baisiausia, nes aš iš tavęs to niekada nesitikėjau; priešingai – visados tuo guodžiausi, kad tu iki pat galo liksi mano Ponui Dievui ir savo mylimam Kristui ištikimas. Vyliausi, kad iš tavęs sulauksiu dvasinės paguodos, taigi tariausi, kad būsi man ramstis senatvėje; tačiau – veltui.

Bet jeigu pasirodei esąs toks veidmainis ir bjaurus apsimitėlis prieš aną dangiškąjį Tėvą ir savo Poną Kristų, [nekalbant apie] mane, sukriošusį tėvą, tai tikrai ne ramsčiu tapai, o kapu, į kurį tu mane netrukus nuvarysi, nenaudėli. Ir visai nesikremtu, kad veikiausiai savo Viešpatyje užmigsiu, mat esu tikras, kad užmigsiu su švaria sąžine ir ne su apiplėštu, o sveiku tikėjimu. Bet iš širdies verkdamas sielvartauju ir kremtuosi, jeigu esi išbrauktas iš amžinojo gyvenimo knygu⁶², ir aš tavęs drauge su Pono išrinktaisiais mano dangiškojo tėvo šlovėje nematysiu. Jeigu tu iš klastingos pragariškos gyvatės, iš šių jos tinklų su Pono pagalba, prašant Ponui Jėzui Kristui ir Pono tikintiesiems, greitai neištrūksi – vargas tau, nelaimėli. Dėl to prašau, mano Pono Jėzaus Kristaus vardu, susimilk dėl savęs paties, kol Ponas iki galo neapkalto⁶³, nes ne su žmonėmis, ne su žmogumi pradėjai karą, bet su Dievu ir jo Kristumi, kurio tikėjimą pamynei ir pabėgai pas jo priešus. Jei tam, kad jie tave per kūną praturtintų, prisimink nelaimingąjį apaštalą Iskarijotą, kuris mūsų Poną išdavė ir pabėgo pas jo priešus, norėdamas iš jų pašalpa gauti ir praturtėti – į ką tas jo piktas troškimas pavirto, beigi ir jis pats su nešvaria sąžine nuodėmės atlygį, siaubingą mirtį patyrė⁶⁴. Bijok ir tu, kuris jo pėdsaku pas priešus bėgi, – tai girdėdamas kalbu nelaimingoje savo širdyje: [kenčiančio tėvo rauda]

O Galybių Pone, Izraelio Dieve, Dieve ir mano Pono Jėzaus Kristaus Tėve, mano gerasai bei tikrasai Dieve ir Tėve, jei aš su kitais neišverkšiu iš tavęs šio prarasto sūnaus, kam neįsakei gimtuvei užsiverti, kad iš jos būtų negyvas išėjęs⁶⁵ ir [taip] būtų laimingas. Kodėl vystyklėliuose jo kiaulės nesurijo – neturėčiau dėl jo tiek sielvartauti. Kodėl geriau jo jaunystėje nenužudei, kaip nužudei mano sūnų Mykolą, dėl kurio aš visiškai ramus ir tikiu, kad pamatysiu ir sutiksiu ten, garbingame ir palaimintame danguje. Kodėl jam save patį ir savo mylimiausią bei vienintelį Sūnų su dosniais dangiškaisiais amžinojo gyvenimo slėpinių turtais patikėjai, ar galėjai tai iš jo dėl jo nuopuolio ir pražūties priartinimo atimti? Ak, koku kartėliu pavirto nelaimingas išteklis, kurį jam skyriau dėl mano Pono Dievo garbės. Ak, dabar norėčiau, kad būtų kiaules ganęs.

⁶⁰ „Juk auksas išbandomas ugnyje, o žmonės, kuriuos Dievas laiko vertais, pažeminimo krosnyje“ (Sir 2, 5).

⁶¹ „O svarbiausia, pasiimkite tikėjimo skydą, su kuriuo užgesinsite visas ugningas piktojo strėles“ (Ef 6, 16).

⁶² Šventajame Rašte minima gyvenimo arba atminimo knyga, kurioje įrašyti vardai tų, kurie gaus amžinąjį gyvenimą: „Taigi nugalėtojas bus aprengtas baltais drabužiais, ir jo vardo neištrinsiu iš gyvenimo knygos“ (Apr 3, 5); „<...> buvo atversta dar viena, būtent gyvenimo knyga. Mirusieji buvo teisiami iš užrašų knygose, pagal jų darbus. <...> Kas tik nebuvo rastas įrašytas gyvenimo knygoje, tas buvo įmestas į ugnies ežerą“ (Apr 20, 12–15).

⁶³ Nuoroda į perspėjimą apie Dievo kaltinimą (Iz 3, 14; Jer 25, 31).

⁶⁴ Judas Iskarijotas išdavė Jėzų Kristų už pinigus, tačiau, supratęs, ką padarė, juos atidavė ir galiausiai nusižudė (Mt 27, 3–10; Mk 14, 10–11, 43–45; Lk 22, 1–6; Jn 18, 2–5).

⁶⁵ T. y., kad būtų gimęs negyvas.

Ir tu, apgailėtina blusa, kuri sužeidei mano širdį, argi numosi į tai ranka ir neatsižvelgsi; tu, kuris pirma lengvabūdiškai paniekinęs švento ir didingo Pono Dievo garbę, ją tarp priešų įžeidei, ir dar [įžeidei] kilnų, šventą jo pateptąjį, savo karalių ir ganytoją, beigi šventą, kilnią jo bendruomenę ir jai, be abejonės, užtrauksi (kaip ir anas Sodelyje⁶⁶) pavojų ir didesnę paniekinimą. Kaipgi tau negaila savo mieląją motiną, Pono bendruomenę, įžeisti ir Pono Jėzaus Kristaus vardą joje paniekinti, kai štai tu, tarsi neištikimas tarnas, savo paties pažeminimui niekingai nusiplėšti nori savo Pono mundurą ir skraistę, kuriuo mielas Ponas tą pačią dieną ir tą pačią valandėlę bendrai ir kartu su manimi per šventą panardinimą įsupo. Tai jis tave prie savo karališko stalo pasodino, ir tais dangiškaisiais, dvasiniais, amžinojo gyvenimo brangiais ir puikiais valgiais tarp savo brangių, ištikimų ir puikių svečių pagerbė ir pavaišino. Ir taip jam už šitą garbę atsimoki, piktas ir neištikimas svety? Kodėl tu nepaisei ir į manęs, tėvo, ir motinos, ir tokios kariuomenės savo tėvo namuose, kuriuos visus sukrėtei ir papiktinai? Kodėl neprisiminei Pono Jėzaus Kristaus graudžios giesmelės ir išpėjimo, kuris sako: Vargas, vargas tam, per kurį papiktinama, – geriau girnų akmenį prisirišti sau prie kaklo ir pulti į vandenų gelmę, negu daryti pikta, ir t. t.⁶⁷ Bet visa tai ji, piktoji ir nelaboji dvasia, daro, ką ir Ponas Kristus primena kalbėdamas: Ir kai netyroji dvasia išeina iš žmogaus, klaidžioja bevandenėse vietose, ieškodama poilsio, ir kai neranda, tada sako: grįšiu į savo namus, iš kur išėjau, ir sugrįžusi randa juos tuščius, iššluotus ir sutvarkytus. Tada eina ir pasiima su savimi kitas septynias dvasias, piktesnes negu pati yra, ir atėjusios ten apsigyvena, ir to žmogaus galas blogesnis nei pradžia⁶⁸.

Taip ir šventas Petras kalba, ir dar priduria, kad geriau būtų tokiam žmogui nepažinti tiesos kelio, nei pažinus pasitraukti nuo duoto šventotojo mokymo sukklaidintam ir apgautam tų, kurių išpūsta tuštybė kalba ir pas save kūno geismais ir pasileidimu pavilioja. Tai jei tu, [priklausęs jiems], kurie išties pasitraukė nuo anų, klaidose gyvenančių ir žadančių laisvę (beigi turtus), nors patys yra sugedimo vergai; jei tu į juos atsigręžei, bijok ir saugokis, kad Dievo dvasios ištarne nebūtum prilygintas šuniui ar kiaulei, kuri grįžta į savo purvyną, o šuo – į savo vėmalus⁶⁹. Nerasi ten, nenaudėli, jokios kitos paguodos, tik kūniškąją, ir žemiškųjų turtų pažadą, šio pasaulio šlovės pažadą, o su jais užuot [sulaukęs] paguodos [pelnysi] nevirtį ir nešvarią sąžinę. Jokia naujiena ši pagunda, nenauja

⁶⁶ Judas atvedė kareivius į Getsemanės sodą, kur buvo suimtas Jėzus (Mt 26, 36–56; Lk 22, 39–51; Jn 18, 1–11).

⁶⁷ „Kas priima tokį vaikelį dėl manęs, tas mane priima. O kas papiktintų vieną iš šitų mažutėlių, kurie mane tiki, tam būtų geriau, kad asilo sukamų girnų akmuo būtų užkabintas jam ant kaklo ir jis būtų paskandintas jūros gelmėje. Vargas pasauliui dėl papiktinimų! Papiktinimai neišvengiami, bet vargas tam žmogui, per kurį papiktinimas ateina“ (Mt 18, 5–7).

⁶⁸ „Netyroji dvasia, išėjusi iš žmogaus, klaidžioja bevandenėse vietose, ieškodama poilsio, ir neranda. Tada ji sako: 'Grįšiu į savo namus, iš kur išėjau.' Sugrįžusi randa juos tuščius, iššluotus ir išpuoštus. Tada eina, pasiima kitas septynias dvasias, dar piktesnes už save, ir įėjusios jos ten apsigyvena. Ir paskui tam žmogui darosi blogiau negu pirma. Taip atsitiks ir šiai piktai kartai“ (Mt 12, 43–45).

⁶⁹ „Skelbdami išpūstas ir tuščias kalbas, kūno geismais ir pasileidimu jie pavilioja tuos, kurie yra vos pasprukę nuo gyvenančių paklydime. Jie žada šiems laisvę, patys būdami sugedimo vergai: juk nugalėtasis tampa nugalėjusiojo vergu. Bet jeigu, ištrūkę iš pasaulio purvyno Viešpaties ir Gelbėtojo Jėzaus Kristaus pažinimu, jie ir vėl jame įklimpę pralaimi, tai jiems paskui darosi blogiau negu pirma. Jiems būtų buvę geriau iš viso nepažinti teismo kelio, negu, jį pažinus, nusigręžti nuo jiems duoto šventotojo įsakymo. Jiems yra nutikę, kaip teisingai sako patarlė: Šuo sugrįžo prie savo vėmalų ir: „Išmaudyta kiaulė vėl voliojasi purvyne“ (2 Pt 2, 18–22).

ji, juk ponas velnias visuomet Pono tikinčiuosius puolė ir atakavo, gąsdindamas juos vargu ir skurdu, ir, jeigu jam nusilenktų, žada šio pasaulio turtus ir šlovę. Ir pats Ponas Kristus neišvengė tos baisingos pagundos, bet gundomas jis tvirtai aną⁷⁰ nugalėjo ir savo tikintiesiems paliko pamokymą, kad jam⁷¹ padedant lygiai įstengtų su anuo galingu priešininku kovoti ir stojus į mūšį tvirtu tikėjimu aną pergalėti⁷².

Taigi prašau tavęs, vardan Dievo gailestingumo, nesiduok tam velniui į aukštą kalną nunešamas⁷³, bet įveik jį savo Pono Dievo galingu žodžiu. Nes jeigu nuo savo kuklaus Pono Kristaus pabėgai dėl skurdo, kad laikiniais ir nykstančiais turtais praturtėtum, praloši, varguoli, – nes šitas derlius greitutėliai bus perrinktas, ir visa tai iš tavęs bus atimta drauge su dvasiniais turtais; mirtis netruks ateiti su neviltimi ir nešvaria sąžine, – ko tau tavo susisielojęs tėvas nelinkėtų. Ir bijok to Dievo dvasios įspėjimo, kuris sako: kadangi negalima leisti, kad nupuolusieji, kurie kartą jau buvo nušviesti ir patyrė gerąjį Dievo žodį bei būsimą amžiaus galybę, paragavo dangaus dovanos ir tapo Šventosios Dvasios dalininkais, antrą kartą būtų atnaujinti per atgailą, nes taip dar kartą patys savi mi kryžiuoja Dievo sūnų ir išstato jį paniekai⁷⁴, savanoriškai nusideda po to, kai pažino tiesą; ir tokiems aukos už nuodėmes nėra, tik lieka kažkoks bausis laukimas teismo ir uždegtos ugnies, kuri praris priešininkus. Žiūrėk, kokia bausmė lauks sutrypusio Dievo Sūnų ir supratusio, kad suterštas [naujosios] sandoros kraujas, kuriuo buvo pašventintas, ir paniekinusio malonės dvasią⁷⁵.

O, vargšeli, pajusk ir atidžiai stebėk savyje baisingas Dievo ištarmes, kol dar iki galo Ponas tavęs neatmetė, nors [ir] sunku tokiam yra atsiversti. Ir tai, apie ką Šventoji Dvasia aiškiai byloja: juk didis yra mūsų Pono gailestingumas, kurio aš, parpuolęs veidu į žemę, už tave prašau, kad tavęs pasigailėtų ir greitai iš tų šėtoniškų pagundų išplėštų, – neabejoju, kad neatmes mūsų prašymų. O tu saugokis nuodėmės prieš Šventąją Dvasią, kuri niekada nei šiame pasaulyje, nei būsimajame nebus atleista. Ak, mano apverktinas sūnau, siaubingas tai dalykas pakliūti į gyvojo Dievo rankas⁷⁶. Dar turi laiko, turi valandėlę, ieškok Pono ir nesileisk šėtono su jo instrumentais suvedžiojamas. Jeigu ponas velnias tavoje širdelėje patartų ir nurodinėtų taip sakydamas: nebijok nei gąsdinkis, kad nuo to Kristaus nukryžiuoto ir nuo jo bendruomenės atsiskyrei, – juk tu niekada neturėjai tvirto tikėjimo ir, jeigu ten buvai į aną bendruomenę priskaitytas, tai padarei be tikėji-

⁷⁰ T. y. šėtoną.

⁷¹ T. y. Jėzui Kristui.

⁷² Nuoroda į Jėzaus patirtą gundymą dykumoje (Mt 4, 1–11; Lk 4, 1–13; Mk 1, 12–13).

⁷³ Kai Jėzus buvo gundomas, velnias „paėmė jį į labai aukštą kalną ir, rodydamas viso pasaulio karalystes bei jų didybę, sako: „Visa tai aš tau atiduosiu, jei parpuolęs pagarbinsi mane“ (Mt 4, 8–9).

⁷⁴ „Kurie kartą jau buvo apšviesti, paragavo dangaus dovanos, tapo Šventosios Dvasios dalininkais, patyrė gerąjį Dievo žodį bei būsimą amžiaus galybę ir nupuolė, tų nebeįmanoma iš naujo atgaivinti atsivertimui, nes jie sau kryžiuoja Dievo Sūnų ir išstato jį paniekai“ (Žyd 6, 4–6).

⁷⁵ „O jeigu, gavę aiškų tiesos pažinimą, mes sąmoningai nusidedame, tuomet jokios aukos už nuodėmes nebėra, ir lieka kažkoks bausis laukimas teismo ir naikinančios ugnies, kuri praris priešininkus. Jeigu kas nors pamina po kojų Mozės Įstatymą, tas be jokio pasigailėjimo turi mirti, dviem ar trimis liudytojams paliudijus. Tik pagalvokite: kaip dar sunkesnės bausmės nusipelnys tas, kuris sutrypia kojomis Dievo Sūnų, išniekina Naujosios Sandoros kraują, kuriuo buvo pašventintas, ir įžeidžia malonės Dvasią!“ (Žyd 10, 26–29).

⁷⁶ „Juk mes žinome, kas yra pasakęs: Mano kerštas, ir aš atsilyginsiu. Ir vėl: Viešpats teis savo tautą. Baisu pakliūti į gyvojo Dievo rankas!“ (Žyd 10, 30–31).

mo, be Šventosios Dvasios paskatinimo, pirma dorai neišmėginęs savęs, priešingai – ką darei, padarei tai tik *propter formam*⁷⁷ dėl kitų [žmonių], o ne iš tikėjimo; ir kitus klausimus, argumentus, savo klastingas bei galingas išvadas turi ponas velnias, ir jomis suklaidina tuos, kurie nepriklauso prie Dievo išrinktųjų. Kartoju, jei šėtonui kurstant (tegul tave nuo to Ponas Dievas apsaugo), tavyje toks pasipūtimas ir apgaulingas suraminimas kiltų, nepraeis tai be pėdsako, vargšeli. Nes, jei ir pasiguosi tuo, kad nei iš tikėjimo, nei iš Dievo dvasios prie tikrosios Pono bendruomenės prisijungei (nors tai jis – melagis ir galvažudys – kalba), tačiau, pažvelgęs į antrą nuodėmę, neišsisuksi, vargše. Tai yra, kai pažvelgsi į savo veidmainystę, kuri Dievo akivaizdoje yra atstumianti: jeigu tai be tikėjimo darei (kuo aš netikiu), kodėl tu su Dievu ir su jo mylimu Pateptuoju, taip pat ir su šventąja bendruomene taip ilgai veidmainiškai elgeisi? Ir – juo labiau tu, kuriam duotas sveikas protas, kuris sugebi atskirti, kas balta, o kas juoda.

Ir kadangi taip ilgai tokioje veidmainystėje esi įklimpęs, jei ir neturėtum kitos nuodėmės, pati toji veidmainystė, ji viena pasmerktų tave tą dieną, nes Ponas Dievas visų piktadarių darbus arba dalelę su visais veidmainiais sulyginęs sudėjo. Geriau būtų, vargšeli, ypač įsiklausyti ir išgirsti⁷⁸, kas tave įtraukė į šėtono žabangas; aš, nors trumpiau su tavimi gyvenęs, įžiūrėjau tavyje du dalykus, ir labai pragaištingus. Dieve, duok, kad juos ir tu savo labui, idant iš paklydimo ir šėtoniško aklumo atsipeikėtum, savyje pajustum, užčiuoptum ir gerai pažintum, ir paskui, kad nuoširdžiai nusižemintum prieš Poną Dievą ir prieš jo šventą Pateptąjį, priešais jo broliją ir taptumei mažiausiu vaikeliu prie Pono namų slenkščio.

Anuomet, nelaimėli, aš pirmiausiai tą dalyką tavyje įžiūrėjau – išpuikimą, kurį Šventoji Dvasia draudžia, ir buvai tiek *praesumptuosus*⁷⁹, kad ir į kitus iš aukšto žiūrėjai, o dargi tuos, iš kurių mokslą ir išsilavinimą gavai, ne vien laisvųjų menų, bet ir anų dangiškųjų, per kuriuos buvai atgimdytas į amžinąjį gyvenimą. Ir nederėjo didžiulis prieš geradarius ir tavo dvasiškuosius tėvus. Ir jei tau buvo duota gabumų – tiesa, kad buvo, – ne didžiulis jais reikėjo, bet nusižeminusia, tylia ir kuklia dvasia panaudoti juos Dievo garbei ir Dievo bendruomenės paguodai.

Antrą dalyką įžiūrėjau, ir, matyt, dargi blogesnę – pernelyg godžią širdį pinigams bei greitam praturtėjimui, o tarnaudamas neturtėliui Kristui žemiškųjų turtų negausi, priešingai – skurdą ir vargą.

Vis dėlto iš Dievo malonės yra ir turto, bet dvasinio, kuris viršija visus žemiškuosius ir laikinuosius turtus, nors mielas dangiškasis Tėvas juk ir anuo kūniškuoju badu mūsų nenugaluoja, atvirkščiai – maitina ir prižiūri, kad kiekvienas su dėkingumu pasitenkintų vien tuo, ką mums iš savo malonės duoda. Ir vadina tai Apaštalas dideliu maldingumu ir pelnu – pasitenkinti tuo, ką mums Ponas Dievas duoda, nes su savimi nieko į pasaulį neatsinešime ir nieko iš jo neišsinešime, bet jei turime valgio ir drabužių, tuo liepia pasitenkinti. Kadangi [tie], kurie geidžia praturtėti, pakliūva į pagundą ir į spąstus, ir į daugelį beprotiškų bei pragaištingų aistrų, kurios žmones nugramzdina į pražūtį ir sunaikinimą. Kadangi visokeriopo blogio šaknis yra meilė pinigams, kurių trokšdami kai

⁷⁷ „Dėl formalumo, dėl akių“ (*lot.*).

⁷⁸ Pažodinis vertimas – „labai gerai pajusti ir pastebėti“.

⁷⁹ „Pasitikintis savimi, arogantiškas“ (*lot.*).

kurie nuklydo nuo tikėjimo ir patys save drasko daugybe kančių⁸⁰. Todėl, kaip suprantu, ne kas kita, kaip šita nedora tavo gobšumo ir [troškimo] greit pralobti šaknelė į klaidą tave atvedė ir nuo tikėjimo atitraukė. Už tai įsiskolinęs atsiduok Ponui, ir pasitikėk juo, kad badu nenumarins nei tavęs, nė tavųjų palikuonių. Bet jeigu atims dvasinę duoną – ir ta žemiškoji pavirs į mirtį, pamatysi. Atitolino tave nuo tikėjimo, nuves nuo Dievo ir nuo Kristaus, o po to – galas ir apgailėtinas atpildas, ko tau nelinkėčiau. O, mano nelaimėli, nebijok to, kad tapome neturtingi – užtektinai turėsi turto, jei bijosi Dievo, nusigręši nuo visų nuodėmių, darysi tik tai, kas jam patinka ir t. t.

Todėl užbaigdamas savo gaudų prašymą ir perspėjimą tau, dar ir dešimtąkart prašau, ir prašau dėl Dievo gailestingumo (kurį prarasti sergėkis), prašau ir dėl mano Pono, Jėzaus Kristaus, kuris aną dieną⁸¹ mus teis (saugokis, kad nesulauktum blogo ar, veikiau, teisingo nuosprendžio iš tavęs atimti palaimintąjį gyvenimą), prašau dėl kančių ir širdgėlos vargšės bendruomenės – tavo motinos, kuri išauklėjo amžinojo gyvenimo ramybės prieglobstyje. Prašau tavęs ir dėl tavo motinos, kuri tave pagimdė ir išaugino iš mėšlo ir smarvės, linkėdama tau, kad su ja mėgautumeisi tomis tobulomis linksmybėmis danguje. Prašau tavęs ir dėl mano beigi tavo vaikelį kariuomenės, kad jų nepapiktintumei ir į blogį nepastūmėtumei. Galiausiai prašau ir dėl savo vidurių – jei tavyje yra bent viena dora sūniška gyslėlė, man palanki, pasigailėk mano prašomas dėl manęs ir dar labiau savęs, kad greitai apie tave kitokią ir džiugesnę naujieną išgirsčiau, pirmiau, nei užmerksiu akis.

Nes, priešingu atveju, jei tokios baisios klaidos (dėl jos turėtum eiti prieš savo paties sąžinę) neatitaisysi ir greitai [neatitaisysi], tada šis mano perspėjimas, prašymas ir raštas, ir pati tavo sąžinė, tą dieną prieš gyvųjų ir mirusiųjų teisėjo teismą liudys, ir nuteis tave kartu su mūsų Pono Jėzaus Kristaus gyvu žodžiu. Ir šitaip dabar, jei nesusiprasi, mirsi, ir pagrobs tave ūmi mirtis, kuri bus ženklas anos, antrosios mirties⁸², visų piktavalių nusipelnomą. Tad saugokis!

1583 m., antradienį po Atvelykio,
Kūnu ir dvasia kenčiantis žmogus, Balceris Vilkauskis.

Šaltiniai

- Wilkowski, Balcer. 1959. List Balcera Wilkowskiego, ojca, do Kaspra Wilkowskiego, doktora, syna swego, do papiewstwa przypadlego. *Literatura ariańska w Polsce XVI wieku: antologija* [opracowali, wstępiem i przypisami opatrzyli Lech Szczucki, Janusz Tazbir]. Warszawa.
- Braun, Georg, Fran Hogenberg. 1617. *Civitates orbis terrarum*, Coloniae Agrippinae: apud Petrum a Brachel. Prieiga per internetą: <<http://objects.library.uu.nl/reader/index.php?obj=1874-357877&lan=en#page/12/73/88/127388038235093754381082391818147649254.jpg/mode/1up>>.
- Estreicher, Karol. 1939. *Biografia Polska*, III, T. 22. Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.
- Listy ks. Piotra Skargi T. J. z lat 1566–1610*. Podług autografów wydał i objaśnił Ks. Jan Sygński. T. J. Kraków, 1912.

⁸⁰ „Turėdami maisto, drabužių, pastogę, būkime patenkinti. Kas geidžia pralobti, pakliūva į pagundą ir į spąstus bei į daugelį neprotingų ir kenksmingų aistrų, kurios žmones sugadina ir pražudo. Visų blogybių šaknis yra godulys-tė. Kai kurie, jai pasidavę, nuklydo nuo tikėjimo ir patys save drasko daugybe kančių“ (1 Tim 6, 8–10).

⁸¹ „Diena ana, diena rūsti.“

⁸² T. y. sielos mirtis (Apr 20, 6).

Rubšio (ST) ir Kavaliausko (NT) vertimas, LVK (katalikų) leidimas 1998 m. Prieiga per internetą: <<http://biblija.lt/index.aspx?cmp=toc>>.

Literatūra

- Brock, Peter. 1992. Conscientious Objectors in the Polish Brethren Church, 1565–1605. *The Slavonic and East European Review* 70(4), 670–687.
- Brock, Peter. 1994. Dilemmas of a Socinian Pacifist in Seventeenth Century Poland. *Church History* 63, 190–200. <https://doi.org/10.2307/3168587>
- Brock, Peter. 1998. Slave and Master in the Congregation of God: a debate over Serfdom among Antitrinitarians in the Grand Duchy of Lithuania, 1568. *The Polish Review* 43(1), 79–100.
- Calma, Clarinda E. 2014. Communicating Across Communities: Explication in Gaspar Wilkowski's Polish Translation of Edmund Campion's Rationes Decem. *Journal of Jesuit Studies* 1, 589–606. <https://doi.org/10.1163/22141332-00104011>
- Daugirdas, Kęstutis. 2017. The Reformation in Poland-Lithuania as a European Networking Process. *Church History and Religious Culture* 97, 356–368. <https://doi.org/10.1163/18712428-09703008>
- Górski, Konrad. 1931. Some Aspects of the Polish Reformation: Unitarian Thought in 16th and 17th Century Poland. *The Slavonic and East European Review* 9(27), 598–611.
- Gudmantas, Kęstutis. 2013. Ukmergės žemės teisėjas Paulius Daumantas-Siesickis ir jo dienoraštis. *Egodo-kumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX a.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 273.
- Klinck, Anne L. 2010. Singing a Song of Sorrow: Tropes of Lament. *Laments for the Lost in Medieval Literature. Medieval Texts and Cultures of Northern Europe*. Ed. by Jane Tolmie, M. J. Toswell. Turnhout: Brepols Publishers.
- Kot, Stanisław. 1957. *Socinianism in Poland: the social and political ideas of the Polish Antitrinitarians in the sixteenth and seventeenth centuries*. Translated by Earl Morse Wilbur. Boston: Starr King Press.
- Kuolys, Darius. 1992. *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: renesansas, barokas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Leone, Massimo. 2013. *Religious conversion and identity: the semiotic analysis of texts*. Abingdon, New York: Routledge.
- Lukšaitė, Ingė. 1980. *Radikalioji reformacijos kryptis Lietuvoje*. Vilnius: Mokslas.
- Miłosz, Czesław. 1996. *Lenkų literatūros istorija*. Iš angl. k. vertė Kornelijus Platelis. Vilnius: Baltos lankos.
- Murray, Molly. 2009. *The Poetics of Conversion in Early Modern English Literature: Verse and Change from Donne to Dryden*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511770562>
- Ogonowski, Zbigniew. 2015. *Socynianizm. Dzieje, poglądy, oddziaływanie*. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.
- Pietro, Delcorno. 2017. *In the Mirror of the Prodigal Son: The Pastoral Uses of a Biblical Narrative (c. 1200–1550)*. Brill.
- Pietrzyk, Zdzisław, Charles A. Séguenny. 1993. Les antitrinitaires du Royaume de Pologne et du Grand Duché de Lithuanie à Strasbourg dans les années 1538–1621. *Bulletin de la Société de l'Histoire du Protestantisme Français* 139, 235–254.
- Pociūtė, Dainora. 2008. *Maištininkų katedros: ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai*. Vilnius: Versus aureus.
- Pociūtė, Dainora. 2017. *Nematomos tikrovės šviesa: Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Ptaszyński, Maciej. 2015. The Polish-Lithuanian Commonwealth. *A Companion to the Reformation in Central Europe*. Leiden, Boston: Brill Publishers, 40–67. https://doi.org/10.1163/9789004301627_004
- Rojszczak-Robińska, Dorota. 2010. „O lotrze przeklęty, o zdrajca niewierny, o wilku chwatający” – zwroty do postaci w rozmyślaniu przemyskim jako inny obszar tekstu. *Terminus* XII, 23, 63–77.
- Wotschke, Theodor. 1929. Polnische Studenten In Frankfurt. *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, Neue Folge, Bd. 5, H. 2, 228–244.